

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ
ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Практичний посібник

Київ – 2023

Авторський колектив:

Ботнарєнко І. А., кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ); **Комаринська Ю. Б.**, кандидат юридичних наук, доцент (Національна академія внутрішніх справ); **Джу́жа О. М.**, доктор юридичних наук, професор (Національна академія внутрішніх справ); **Дякін Я. О.**, кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ); **Тичина Д. М.**, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник (Національна академія внутрішніх справ).

Рецензенти:

Вознюк А. А., доктор юридичних наук, професор, завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ;

Шевчишен А. В., доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу Головного слідчого управління Національної поліції України

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 21 листопада 2022 року (протокол № 4)

О-64

Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства [Текст] : практичний посібник / [І. А. Ботнарєнко, Ю. Б. Комаринська, О. М. Джу́жа, Я. О. Дякін, Д. М. Тичина]. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. 52 с.

У посібнику визначено перелік обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство». Досліджено зміст і процесуальне значення доказування обставин, визначених у ст. 91 КПК України, а також розкрито інші обставини, необхідність доказування яких обумовлена специфікою вчинення і розслідування домашнього насильства. Рекомендовано працівникам правоохоронних органів та фахівцям, діяльність яких пов'язана з протидією домашньому насильству, а також студентам, курсантам, аспірантам, здобувачам, педагогічним та науково-педагогічним працівникам юридичних закладів вищої освіти.

УДК 343.14:343.54

© Ботнарєнко І. А., Комаринська Ю. Б., Джу́жа О. М.,
Дякін Я. О., Тичина Д. М., 2023

© Національна академія внутрішніх справ, 2023

Зміст

Перелік умовних позначень	4
Вступ	5
1. Обставини, що підлягають доказуванню під час провадження досудового розслідування домашнього насильства, пов'язані з подією кримінального правопорушення	7
1.1. Подія кримінального правопорушення.....	7
1.2. Місце вчинення кримінального правопорушення	11
1.3. Час вчинення кримінального правопорушення	12
1.4. Спосіб вчинення кримінального правопорушення.....	15
1.5. Систематичність вчинення насильницьких дій	21
2. Винуватість особи у вчиненні домашнього насильства.....	26
2.1. Відомості про особу, яка вчинила домашнє насильство.....	26
2.2. Мотиви і мета вчинення домашнього насильства	35
3. Вид і розмір шкоди, завданої домашнім насильством.....	38
4. Інші обставини.....	43
Список використаних джерел.....	48

Перелік умовних позначень

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МСЕК – Медико-соціальна експертна комісія

ЦК – Цивільний кодекс

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

Вступ

Виявлення та розслідування складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 (Домашнє насильство) Кримінального кодексу України (далі – КК України), коли значна частина інформації, зокрема й через соціальну прийнятність, а то й страх і мовчання членів сім'ї, приховується, потребує особливої уваги й повної мобілізації професійних знань, умінь і навичок слідчих, працівників оперативних та інших підрозділів, що в межах своєї компетенції залучаються до здійснення заходів у сфері протидії таким проявам [2].

Водночас, доводиться констатувати, що реальний стан протидії цьому ганебному явищу у нашій державі не свідчить про зростання ефективності кримінально-правового регулювання. Суттєве збільшення кількості кримінальних правопорушень¹, що спостерігається протягом останніх років, та практика їх розслідування² закономірно свідчать про важливість дослідження питань, пов'язаних з формуванням належної доказової бази. Саме за допомогою доказування органи досудового розслідування з'ясовують обставини події, що відбулась, розслідують кримінальне правопорушення і встановлюють особу, яка його вчинила, або роблять висновок про те, що протиправне діяння не було вчинено чи дана особа його не вчинила.

Правове врегулювання кримінальної відповідальності за домашнє насильство знайшло відображення в статті 126-1 Кримінального Кодексу (далі – КК) України (стаття в редакції закону № 2227-VIII від 06.12.2017). Водночас, розслідування домашнього насильства становить для правоохоронних органів серйозні складнощі, пов'язані зі специфікою кримінального правопорушення, а також відсутністю однорідних вимог щодо застосування на практиці зазначеної вище норми. Процесуальні аспекти розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, нині знаходяться на початковому етапі, а тому потребують розробки

¹ Відповідно до даних офіційної статистики Офісу Генерального прокурора України, у 2019 р. було опубліковано 1068 кримінальних правопорушень, у 2020 р. – 2213, у 2021 р. – 2431, у листопаді 2022 р. – 1466 (Джерело: Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovanii-kriminalni-pravorushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>).

² У 2019 р. 755, у 2020 р. 1813 кримінальних правопорушень, за якими обвинувальні акти за ст. 126-1 КК України спрямовано до суду. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за червень 2021 року. Генеральна прокуратура України: [сайт]. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo#.

відповідних рекомендацій, які мали б орієнтуючий характер під час розслідування указанного протиправного діяння.

Одним з актуальних питань, які постають перед органами досудового розслідування, є правильне визначення обставин, які підлягають доказуванню. Вони стосуються кожного конкретного кримінального правопорушення, мають значення тільки щодо відповідного складу кримінального правопорушення, є специфічними щодо окремого виду кримінальних проваджень, а також є необхідними й достатніми фактичними обставинами для вирішення кримінального провадження по суті.

Всебічне, повне й об'єктивне встановлення всіх обставин кримінального правопорушення, які безпосередньо стосуються розслідуваної події, сприяє притягненню винних до кримінальної відповідальності та винесенню обґрунтованих і справедливих судових рішень. Тому під час розслідування домашнього насильства слідчий повинен встановити не лише обставини, які підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України), а й інші відомості, що мають значення для вирішення завдань кримінального судочинства, передусім, ті, що визначаються специфікою вчинення домашнього насильства та характеристики особи, яка може бути суб'єктом такого кримінального правопорушення.

Чітке знання предмета доказування у кримінальному провадженні, відкритому за ознаками вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, має винятково важливе значення, оскільки точне з'ясування встановлених у законі обставин події кримінального правопорушення сприятиме встановленню необхідних фактичних даних під час проведення процесуальних дій для прийняття підсумкових і проміжних процесуальних рішень.

На підставі вищевикладеного та керуючись загальною характеристикою предмету доказування, який передбачений кримінальним процесуальним законом, доцільно розглянути коло та зміст обставин, що підлягають доказуванню під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

1. Обставини, що підлягають доказуванню під час провадження досудового розслідування домашнього насильства, пов'язані з подією кримінального правопорушення

1.1. Подія кримінального правопорушення

Відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України, до предмета доказування належить подія кримінального правопорушення, яка охоплює час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення. Якщо цей предмет доказування відсутній, то підстав для провадження немає, а отже, немає необхідності досліджувати інші обставини, що підлягають доказуванню. Під час з'ясування події кримінального правопорушення необхідно встановити його об'єкт і предмет, обставини, що характеризують особу підозрюваного та дії потерпілого. Зв'язок з об'єктивною стороною кримінального правопорушення може прослідковуватись у тому, що суб'єктивні чинники (наприклад, наявні в особи навички) слугують критерієм вибору засобів учинення кримінального правопорушення, способів приховування слідів кримінального правопорушення тощо [17].

Будь-яка подія, зокрема і кримінального правопорушення, відбувається в реальних місці й часі. Тому доказування цих елементів деталізує спосіб вчинення кримінального правопорушення, прив'язує його до активної реальності, підтверджує його наявність і надає можливість перевірити факт його вчинення, а також може мати значення для предметного захисту особи, кваліфікації способів вчинення протиправного діяння, встановлення кримінально значущих ознак кримінального правопорушення, причинно-наслідкового зв'язку вчинених дій з характером і розміром шкідливих наслідків тощо [21, с. 268].

Факт події домашнього насильства може не підтвердитися у зв'язку з: 1) невірним тлумаченням події кримінального правопорушення як потерпілою стороною, так і з боку органів розслідування; 2) оманом заявника; 3) інсценуванням протиправного діяння потерпілим.

Відповідно до ст. 126-1 КК України, домашнє насильство полягає в умисному систематичному вчиненні фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань,

розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [20].

Визначення об'єкта домашнього насильства залежить від форми вчинення домашнього насильства та наслідків, які настали в результаті дій особи, яка його вчинила [18. с. 156].

Основним безпосереднім об'єктом домашнього насильства виступає здоров'я людини, зокрема такі аспекти здоров'я людини, як психічне здоров'я, працездатність, відсутність фізичного болю та/або розладів здоров'я. Додатковими факультативними об'єктами можуть виступати: честь, гідність, воля, право власності тощо [18, с. 157].

Домашнє насильство є кримінальним правопорушенням із матеріальним складом, відповідно, характеризується діянням, наслідками та причинним зв'язком між ними.

Діяння, що передбачене у ст. 126 КК України, можливе у таких формах: а) систематичне фізичне насильство; б) систематичне психологічне насильство; в) систематичне економічне насильство. Можливе поєднання зазначених форм у будь-яких проявах.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що охоплює ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, спричинення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру (п. 17 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, зокрема щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи (п. 14 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що охоплює умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші

правопорушення економічного характеру (п. 4 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Домашнє насильство, відповідальність за вчинення якого передбачено в ст. 126-1 КК, України, є злочином із матеріальним складом. Тобто, закінченим воно є з настанням одного з передбачених альтернативних наслідків: фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Фізичні та психологічні страждання є оціночними поняттями. Психологічні страждання можуть бути оцінені судом за допомогою таких критеріїв, які можуть бути встановлені під час допиту потерпілого, свідків, вивчення документів, а також на підставі проведення психологічної експертизи:

- емоційна дезадаптація і дезорієнтація: потерпіла особа внаслідок насильства почала відчувати хронічне почуття провини, «вигорання» – нездатність переживати позитивні емоції, депресію, високу тривожність, з неї витиснута потреба в любові – вона і хоче тепла, і боїться близьких відносин, потерпілу особу переслідує песимізм, почуття невдалого, «нещасного» життя, в неї знизилась самооцінка і концентрація, виникли негативні переживання та зникли позитивні емоції;

- пов'язані з цим психосоматичні порушення: у потерпілого виникли ожиріння або, навпаки, різка втрата ваги на тлі порушення апетиту; при емоційному (психічному) насильстві, особливо у дітей, з'явилися шкірні висипки, алергійні реакції, виразка шлунка, неояснені болі внизу живота, нервово-психічні захворювання – тики, заїкуватість, енурез (нетримання сечі), енкопрез (нетримання калу) [11, с.76].

Відповідно до ст. 1 Закону від 7 грудня 2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству», обов'язковими наслідками виключно психологічного насильства є побоювання потерпілої особи за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, емоційна невпевненість, нездатність захистити себе або Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі шкода психічному здоров'ю особи. У практиці ЄСПЛ зазвичай беруться до уваги обставини, що завдають моральної шкоди, зокрема: незручності, викликані негативним впливом на здоров'я; стурбованість і тривога через те, що ситуація триває довго; психічне напруження тощо [11, с. 76].

Поняття розладу здоров'я та втрати працездатності містяться у Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [30].

Під *розладом здоров'я* належить розуміти безпосередньо пов'язаний з ушкодженням послідовно розвинутий хворобливий процес. Розміри стійкої (постійної) втрати загальної працездатності при ушкодженнях встановлюються після наслідку ушкодження, що визначився, на підставі об'єктивних даних з урахуванням документів, якими керуються у своїй роботі МСЕК [30]. Розлад здоров'я завжди поєднується з втратою працездатності, яка може бути стійкою або тимчасовою (незначною). Залежно від ступеню втрати працездатності (до 10 %, від 10 % до 33%, понад 33 %) діяння підлягає додатковій кваліфікації за статтями КК, які передбачають умисне заподіяння легкого, середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження [11, с. 76].

Під *стійкою (постійною) втратою загальної працездатності* варто розуміти таку необоротну втрату функції, котра повністю не відновлюється [30], відповідно, *нестійкою (непостійною) втратою працездатності* – втрату функції, котра з часом відновлюється.

Під *емоційною залежністю* слід розуміти, зокрема, залежність від відносин з агресором, яка водночас може бути поєднана і з сильними любовними почуттями до нього ж. Така залежність проявляється в неможливості вибору у відносинах, які є руйнівними (часто – на ґрунті ревнощів), але, з іншого боку, потерпілу особу переслідує нестерпний страх самотності, відчай, цей стан описується психологами як «чорна незаповнена діра в душі» [18, с. 168].

Погіршення якості життя потерпілої особи може бути визначене за такими критеріями:

- фізичні: потерпіла особа втратила енергійність, у неї виникли втома, фізичний дискомфорт, посилилась залежність від ліків і лікування, алкоголю чи інших психоактивних речовин, водночас можуть виявлятися поганий сон і загалом нездатність до спокійного відпочинку;

- інтелектуальні дисфункції: у потерпілої особи виникли негнучкість, некритичність, вузькість мислення, знизилась концентрація уваги, погіршилась пам'ять тощо;

- соціальна дезадаптація і дезорієнтація: у потерпілої особи послабились соціальні зв'язки – поступово зникли друзі, інші близькі люди, з якими вона могла б поділитися і від яких можна одержати допомогу, коло соціальних контактів і відносин гранично звузилось; знизилась соціальна активність, виникли безпорадність, нездатність до самостійних рішень і відповідальних дій; посилилась безініціативність у роботі й особистому житті; зменшилась працездатність;

– економічна недостатність як наслідок економічного насильства [18, с. 169].

Кримінальне правопорушення вважається закінченим за наявності хоча б одного з зазначених наслідків (фізичні чи психологічні страждання, або розлади здоров'я, або втрата працездатності, або емоційна залежність, або погіршення якості життя потерпілої особи – зумовлені відповідним видом (видами) домашнього насильства).

1.2. Місце вчинення кримінального правопорушення

Однією з обставин, які характеризують подію кримінального правопорушення, є місце його вчинення.

Місце вчинення протиправного діяння є важливим джерелом вихідної інформації про спосіб вчинення і приховування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, про особу злочинця і потерпілого, про час і обстановку вчинення злочину, його механізм.

Місце вчинення кримінального правопорушення за своєю природою є місцем здійснення злочинного діяння. Первинним, визначальним у виявленні місця вчинення протиправного діяння є здійснення діяння, а значить і місцезнаходження суб'єкта кримінального правопорушення в цей момент. В багатьох реальних ситуаціях місце вчинення діяння і місце настання суспільно небезпечних наслідків не можуть збігатися по всій площі. Для таких ситуацій визнання місцем вчинення протиправного кримінального правопорушення і місця здійснення діяння, і місця, де настали його наслідки, створить труднощі у встановленні місця вчинення кримінального правопорушення, бо одна й та сама ознака складу кримінального правопорушення матиме різний зміст.

Отже, *місце вчинення домашнього насильства* – це конкретизована частина простору, з вчиненням (не вчиненням) у якій суспільно небезпечного діяння закон пов'язує наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Домашнє насильство характеризується не нормальною обстановкою в сім'ї. Вона, як правило, складається з цілого комплексу життєвих негараздів і труднощів, що тривалий час накопичуються в умовах взаємного спілкування людей в сім'ї або в спільній квартирі [15, с. 12]. Найбільша кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, вчиняється в містах. Дані кримінальні правопорушення вчиняються в основному в місцях реєстрації підозрюваного (13,3 %) або жертви (17,7 %), а

також спільного їх помешкання (63,3 %). Це різні приміщення (домоволодіння, квартири, дачі, гуртожитки тощо), де в 45 % кримінальні правопорушення вчиняються на кухні, в коридорі, кімнаті [15, с. 13].

У визначенні, наведеному в Законі України від 7 грудня 2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство трактується як таке, що здійснюється в межах місця проживання [32]. Відповідно до ст. 3 Закону України від 11 грудня 2003 р. «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», *місце проживання* – житло з присвоєною у встановленому законом порядку адресою, в якому особа проживає, а також апартаменти (крім апартаментів у готелях), кімнати та інші придатні для проживання об'єкти нерухомого майна, заклад для бездомних осіб, інший надавач соціальних послуг з проживанням, стаціонарна соціально-медична установа та інші заклади соціальної підтримки (догляду), в яких особа отримує соціальні послуги [36].

Отже, для більшості кримінальних правопорушень, що мають ознаки домашнього насильства, місцем вчинення є місце проживання потерпілого та/або кривдника.

Для кваліфікації злочину за ст. 126-1 КК України не має значення, чи проживає правопорушник в момент вчинення діяння або раніше у тому самому місці, що й потерпілий. Зважаючи на ту обставину, що нерідко насильство триває після розриву сімейних чи інших відносин, то спільне проживання жертви та правопорушника не вимагається.

Спільне місце проживання осіб є також і місцем учинення вбивств із застосуванням домашнього насильства. Статистичні дані аналізу вбивств засвідчили, що найбільша їх кількість вчиняється у квартирі – 43 %, приватному будинку – 37 %, на подвір'ї – 8 %, у приміщенні літньої кухні – 6 %, у гаражі та в інших місцях – по 3 % [46].

Однак, місце проживання не обов'язково є місцем вчинення кримінального правопорушення. Таке насильство може бути вчинене і під час відпочинку на дачі, на курорті, у вагоні поїзда, ліфті або іншому місці – для кваліфікації кримінального правопорушення це значення не має [11, с. 77].

1.3. Час вчинення кримінального правопорушення

Під час розслідування домашнього насильства слідчий зобов'язаний встановити час його вчинення. Такий обов'язок впливає, насамперед, із положень кримінального та кримінально-процесуального закону: п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК визначено, що час вчинення кримінального

правопорушення входить до події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України), яка, відповідно, є обов'язковим елементом предмета доказування. Без встановлення часу вчинення кримінального правопорушення неможливо забезпечити і правильну його кваліфікацію, а отже, притягнути особу до кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 3 ст. 4 КК України, часом вчинення кримінального правопорушення визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. Зважаючи на встановлене в цій нормі правило, часом вчинення домашнього насильства як кримінального правопорушення з матеріальним складом – є час вчинення особою суспільно небезпечної дії або бездіяльності, незалежно від часу настання їх суспільно небезпечних наслідків, що свідчить про закінчення кримінального правопорушення. Ознака систематичності як обов'язкова ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, засвідчує, що домашнє насильство може бути продовжуваним або триваючим кримінальним правопорушенням. В таких випадках часом продовжуваного кримінального правопорушення є день вчинення останнього з тотожних діянь, які, будучи об'єднаними єдиним злочинним наміром, утворюють зазначений вид одиничного домашнього насильства. Часом триваючого домашнього насильства, яке полягає зокрема у тривалому порушенні особою покладених на неї обов'язків, – день їх припинення за волею або всупереч волі винуватого.

Якщо час вчинення домашнього насильства і час настання суспільно небезпечних наслідків не збігаються, часом його вчинення слід вважати час вчинення суспільно небезпечного діяння, незалежно від часу настання його суспільно небезпечних наслідків.

Часом вчинення домашнього насильства, зважаючи на ознаку систематичності вчинення діяння, можна визначити весь період часу, протягом якого здійснювалося діяння, тобто не тільки моменти, коли вчинялася конкретна форма насильства, а й проміжки часу між ними та період, що передував першому епізодові кримінального правопорушення. Зазначені часові проміжки можна розцінювати як підготовку чи приховування наслідків кримінального правопорушення. Відповідно, якщо дії систематично вчинялися протягом одного дня, часом буде визнано конкретний день, протягом години – відповідну годину.

Якщо розглядати це з точки зору, для прикладу, не фізичного, а психологічного та/чи економічного насильства, початком відліку часу вчинення кримінального правопорушення можна буде вважати перші спроби

тиску на потерпілу особу, що доречно буде розглянути вже саме у розрізі способу вчинення домашнього насильства. Також, зазвичай, поєднуються всі три або ж дві форми насильства, тому початок часу, який буде характеризувати подію домашнього насильства буде визначатися залежно від конкретної ситуації на практиці, проте не варто виключати й застосування тільки однієї з форм насильства [13].

Час вчинення домашнього насильства не піддається чіткій регламентації, хоча можна виділити вечір, або, якщо бути більш точним, то темна пора доби (з 18.00 до 6.00 – 56,7 %). Половина всіх кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, вчиняється напередодні вихідних, у вихідні чи святкові дні [40].

Встановлення точного часу при фіксації домашнього насильства може обумовлюватися певними складнощами через продовжуваний та триваючий характер більшості з його форм. Прикладом може слугувати вирок Оболонського районного суду м. Києва від 04 листопада 2019 року, де було визначено, що саме у період часу з 03.06.2019 р. по 19.09.2019 р., засуджений, будучи неодноразово притягнутим до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства відносно своєї цивільної дружини, систематично, на протязі тривалого часу вчиняв домашнє насильство відносно останньої, що виражалося у фізичному насильстві – шарпанні за одяг, спричиненні тілесних ушкоджень. Окрім цього, він вчиняв психологічне насильство, шляхом висловлювання образ та нецензурних слів, залякування та погроз в бік потерпілої, в результаті чого, засуджений завдав систематичні фізичні та психологічні страждання потерпілій, результатом чого стали психотравмуючі наслідки, що полягали у емоційних переживаннях негативного спектру, а саме: тривога, страх, приниження, сором (Кримінальна справа №1-323. Архів Оболонського районного суду м. Києва за 2009 рік).

Час вчинення кримінального правопорушення не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони домашнього насильства, однак його встановлення при розслідуванні домашнього насильства має важливе значення. Важливо з'ясувати та вказувати в процесуальних документах тривалість домашнього насильства (час початку та закінчення кожного окремого факту). Важливим є період доби, протягом якого вчинено кримінального правопорушення. Це пов'язано з тим, що вчинення цього кримінального правопорушення в нічний час може впливати на погіршення якості життя потерпілої особи та спричинити психологічні розлади здоров'я (насамперед це стосується дітей, вагітних жінок тощо).

Точне встановлення часу вчинення домашнього насильства є необхідним не тільки для характеристики самої події кримінального правопорушення, а й для вирішення інших питань, зокрема: чи досяг підозрюваний на момент вчинення протиправного діяння віку кримінальної відповідальності; чи не закінчилися строки давності, встановлені ст. 49 КК України тощо.

1.4. Спосіб вчинення кримінального правопорушення

Спосіб вчинення кримінального правопорушення не визнається обов'язковою кваліфікувальною ознакою законом про кримінальну відповідальність. Однак, у кримінальному процесі він є обов'язковим елементом предмета доказування у кожному кримінальному провадженні (п.1. ч. 1 ст. 91 КПК України).

У теорії доказів спосіб вчинення кримінального правопорушення тлумачиться як комплекс дій, який вчиняє злочинець у певній послідовності та який призводить до злочинного наслідку [25].

Доказування способу вчинення кримінального правопорушення зумовлене різними намірами, мотивами, метою. Із цього випливає, що спосіб вчинення злочину характеризується певним психофізичним підґрунтям і не зводиться лише до зовнішньої, фізичної сфери. Кожна подія, зокрема кримінальне правопорушення, відбувається у реальному місці та часі. Тому доказування цих елементів деталізує спосіб вчинення протиправного діяння, прив'язує його до активної реальності, підтверджує наявність і надає можливість перевірки факту його вчинення, а також може мати значення для предметного захисту особи, кваліфікації способів вчинення окремих видів кримінальних правопорушень, встановлення кримінально значущих ознак предмета кримінального правопорушення, причинно-наслідкового зв'язку вчинених дій з характером і розміром шкідливих наслідків тощо [7]. Встановлення способу вчинення домашнього насильства створює передумови визначення форми вини під час вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення залежить від форми домашнього насильства. При будь-якій його формі необхідно встановити чи була попередня підготовка до вчинення та чи вживалися заходи щодо його приховування.

Змістовний виклад ст. 126-1 КК України способами вчинення домашнього насильства визначає фізичне, психологічне та економічне

насильство. Сексуального насильства в даному переліку немає, оскільки воно кваліфікується як окреме кримінальне порушення, що не охоплюється статтею 126-1 КК України [11].

У разі фізичного насильства слід з'ясувати, яким способом його вчинено, за допомогою яких знарядь та чи заподіяно при цьому особі тілесні ушкодження, ступінь їхньої тяжкості.

Ознаками фізичного насильства є:

✓ фізичні напади, побої, стусани, ляпаси, тілесні ушкодження, удари кулаками чи ногами, укуси, придушення, нанесення порізів чи опіків, якщо їх завдають людині навмисно (незалежно від мети чи рівня алкогольного/наркотичного сп'яніння кривдника);

✓ умисне створення обставин, які несуть загрозу життю чи здоров'ю людини;

✓ знерухомлення людини, обмеження її дій, мобільності чи насильницьке обмеження простору (включно із стоянням у кутку чи зв'язуванням, прив'язуванням до предметів, замиканням у кімнаті);

✓ примушування до вживання шкідливих речовин (алкоголю, наркотичних засобів) шляхом обману чи із застосуванням сили;

✓ свідома відмова у наданні хворому ліків чи медичної допомоги або ж застосування неправильного дозування лікарських препаратів;

✓ вплив на внутрішні органи людини без пошкодження зовнішніх тканин, шляхом отруєння або обпоювання одурманюючими засобами;

✓ використання предметів для завдання шкоди жертві (кидання предметів, погрози застосування зброї, кульових чи ножових поранень)

Зазначений перелік ознак не є вичерпним.

Ознаками психологічного насильства є:

✓ постійна образлива критика, висміювання, маніпулювання, контроль над життям жертви;

✓ звинувачення, засудження, словесні образи;

✓ обзивання нецензурними словами, приниження;

✓ ігнорування як способів «покарання» (як серед дорослих, так і щодо дітей);

✓ покарання та погрози покарання, погрози життю й здоров'ю, заборона висловлювати свою думку, вільно пересуватися поза домом та спілкуватися з близькими;

✓ зняття людиною із себе відповідальності за негативний вплив на психологічний стан жертви;

✓ відмова спілкуватися, щоб змусити жертву почуватися винною, принизити її;

✓ ізолювання жертви від спілкування з друзями чи родиною, контроль над спілкуванням через прочитання особистої пошти і повідомлень у соцмережах;

✓ знецінення людини, цілковитий контроль над усіма сферами її життя.

Зазначений перелік ознак не є вичерпним.

Основні ознаки економічного насильства:

контроль над фінансами іншої людини;

обмеження доступу іншої людини до користування спільною власністю, маніпуляція правом власності як перевагою одного члена сім'ї над іншим;

погрози жертві втратити кошти, власність чи особисті речі у разі непослуху;

обмеження права іншої людини навчатися чи працювати;

примушування до заняття проституцією, жебрацтвом, крадіжками;

відбирання у жертви коштів чи документів;

примушування передати право власності на рухоме та нерухоме майно жертви;

приниження жертви та психологічний тиск через перевагу у матеріальній власності;

маніпулювання думками та бажаннями жертви способом відбирання у неї матеріальних ресурсів та їжі [28].

Зазначений перелік ознак не є вичерпним.

Кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством, також за способами вчинення можуть бути класифіковані на такі:

➤ *за способом підготовки:*

а) з попередньою підготовкою – вчиняється досить не великий відсоток кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (14 %). Як правило, це вбивство або умисне спричинення тяжкої шкоди здоров'ю винному зі сторони потерпілого, який не бачить іншої можливості позбавитися свого кривдника. Це обумовлено тим фактором, що кривдник не погоджується на розлучення з потерпілим, оскільки це може тягнути за собою зміну матеріального стану (наприклад, розподіл квартири). У тому випадку, якщо в жінки є можливість проживати окремо від кривдника (наприклад, переїзд до батьків), то кривдник продовжує її переслідування;

б) без попередньої підготовки – основна кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, вчиняється спонтанно, без попереднього умислу (86 %). Відсутність умислу спостерігається як у кривдника, так і в потерпілого у випадку вчинення ним злочинних дій у відповідь. Приводом для насильства з боку кривдника можуть бути будь-які обставини, що на його погляд свідчать про неповажне ставлення до нього з боку членів сім'ї, як-от: несмачна їжа, невипрасуваний одяг, небажання потерпілого виконувати свої «подружні обов'язки» тощо. З огляду на аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, можна виділити наступні способи вчинення психологічного насильства: знущання, тобто зла насмішка, глузування, а також образливий вчинок по відношенню до члена сім'ї; тяжка образа; протиправні або аморальні дії (бездіяльність), що не є фізичним або сексуальним насильством; систематична протиправна або аморальна поведінка, що призвела до довготривалої психотравмуючої ситуації; жорстке поводження, тобто суворе, різке, немилосердне, люте, жорстоке; систематичне приниження людської гідності; психічні страждання; використання матеріальної або іншої залежності потерпілого (потерпілої) [40].

Аналіз кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством засвідчує, що, як правило, у ході вчинення таких протиправних дій злочинець не використовує ніяких прийомів для його приховування. Найбільш часто дії по приховуванню факту домашнього насильства виконуються після вчинення кримінального правопорушення. Причому, необхідно зауважити, що дані дії можуть вчинятися як злочинцем, так і потерпілим. Так після вчинення кримінального правопорушення потерпіла особа приховує сам факт насильства, нікому не повідомляє про це. Це пояснюється соромом потерпілої сторони, небажанням «віносити сміття з дому», тобто розголошувати відомості про неприємності, що стосуються вузького кола осіб і тому приховуються від сторонніх, а також погрозами з боку кривдника щодо витоку інформації і, як наслідок, погіршення ситуації (наприклад, маскує тілесні ушкодження; умовляє інших членів сім'ї, перш за все, дітей, нікому не розповідати про те, що сталося). Саме даною обставиною обумовлений високий рівень латентності щодо даної категорії проваджень.

➤ за способом приховування:

а) без приховування кримінального правопорушення. Як правило, лише у випадках, коли потерпілому від домашнього насильства необхідна термінова медична допомога, кривдник не застосовує на початковому етапі

дій для приховування вчиненого кримінального правопорушення. Пов'язане це з тим, що психологічно кривдник не завжди готовий до настання таких тяжких наслідків, тому частіше за все він перебуває в стані розгубленості і сам подає заяву до правоохоронних органів про те, що відбулося;

б) з приховуванням кримінального правопорушення. Більшість випадків домашнього насильства вчиняється з подальшим приховуванням обставин кримінального правопорушення.

Усі прийоми приховування можна поділити на три групи: дії, що вчиняються до, під час та після вчинення кримінального правопорушення. Після вчинення домашнього насильства злочинці використовують наступні прийоми приховування: погрози на адресу членів сім'ї, їх залякування із заборонаю звертатися до правоохоронних органів; переховування від органів досудового розслідування. Як правило, підозрюваний використовує цей час для переконання потерпілої відмовитися від показань, які були дані раніше; знищення трупа або його розчленування; одночасно з попереднім способом вживаються заходи щодо знищення слідів, які знаходяться на місці вбивства, а саме: робиться ремонт квартири, повна або часткова заміна шпалер, перефарбовується підлога, здійснюється чистка м'яких меблів, килимів, прасування одягу тощо; імітуються активні пошуки потерпілого, розповсюджуються чутки про його від'їзд у справах; робиться звернення із заявою до правоохоронних органів про зникнення члена сім'ї чи інсценування іншого кримінального правопорушення. За відсутності на трупі тілесних ушкоджень, як правило, має місце інсценування нещасного випадку або самогубства потерпілого. Якщо тілесні ушкодження явно свідчать про насильницьку смерть, інсценується розбійний напад або скоєння вбивства в стані сильного душевного хвилювання, необхідної оборони або вбивство з необережності [40].

Аналіз практики показує, що кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, найчастіше вчинялися із застосуванням різних знарядь. Інструментом вчинення кримінального правопорушення при насильстві зазвичай використовується зброя (вогнепальна, холодна), колючо-ріжучі побутові та інші предмети. Однак, випадки використання зброї як знаряддя насильства в домашній обстановці все-таки є нетиповими. У будь-якому випадку зброя використовується лише при наявності її в сім'ї і спеціально не здобувається. Найбільш типовими при вчиненні даних кримінальних правопорушень є використання підручних засобів господарсько-побутового призначення. Так 43,7 % фізичного домашнього

насильства вчиняються за допомогою предметів, що випадково попали під руку, як-от: ножі, ножиці – 47 %, побутові предмети – 13 % [40].

Також слід виділити класифікацію, що виходить з кримінально-правової характеристики та поділяється на дві групи кримінальних правопорушень, що розглядаються, ґрунтуючись на такій формі злочинної діяльності як співучасть.

Відповідно до статті 26 КК України, співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення.

Спільна участь у вчиненні кримінального правопорушення передбачає:

- 1) об'єднання окремих зусиль кожного співучасника у взаємообумовлену злочинну діяльність усіх співучасників;
- 2) те, що вчинюваний співучасниками злочин є єдиним для них усіх;
- 3) спрямування зусиль кожного співучасника на досягнення загального результату злочину;
- 4) причинний зв'язок між діями всіх співучасників і загальним злочинним результатом.

Спільна участь у вчиненні кримінального правопорушення може проявитися як у дії, так і в бездіяльності. Головною рисою спільності дій (бездіяльності) співучасників є те, що дії (бездіяльність) кожного з них є складовою частиною загальної діяльності з вчинення кримінального правопорушення. Вони діють разом, роблячи кожний свій внесок у вчинення суспільно небезпечного діяння. Дії (бездіяльність) кожного з учасників за конкретних обставин є необхідною умовою для вчинення злочинних дій (бездіяльності) іншим співучасником, а, зрештою, – необхідною умовою настання спільного злочинного результату [24].

В криміналістичній науці співучасть у злочинній діяльності, в переважній більшості, розглядається у методиці розслідування кримінальних правопорушень різної категорії, вчинених організованими злочинними групами. Стосовно домашнього насильства також непоодинокі випадки коли такі кримінальні правопорушення вчиняються у співучасті (34 %), це випадки коли злочинні дії двох і більше членів подружжя направлені відносно пристарілих батьків (або одного з них), або подружжя, що є опікунами неповнолітніх осіб, дітей-інвалідів, дітей з психічними/фізичними вадами обмежують їх свободу, примушують працювати (зазвичай жебракувати), використовують у сексуальних злочинах тощо [22].

Отже, спосіб вчинення домашнього насильства доказывается з урахуванням того, що у диспозиції ст. 126-1 КК України законодавець

визначає три основних види його вчинення: 1) фізичне; 2) психологічне; 3) економічне насильство.

Доказування способу домашнього насильства має важливе значення, оскільки дозволяє зрозуміти не лише форму та прояв діяння, а певною мірою, цілі та мотиви вчинків особи, яка підозрюється у його вчинення. Спосіб допомагає краще зрозуміти час, місце та інші обставини та їхні взаємозв'язки. Також способи вчинення домашнього насильства не обмежуються вказаними у статті 126-1 КК України видами, а можуть мати й дещо інший вигляд: у кожному протиправному діянні, що містить ознаки домашнього насильства, можливе поєднання різних способів.

1.5. Систематичність вчинення насильницьких дій

Під час розслідування домашнього насильства встановленню підлягає такий елемент як «систематичність вчинення насильницьких дій», який, відповідно до ст. 126-1 КК України, є обов'язковою ознакою домашнього насильства. Саме в ньому не лише вміщується значима для розслідування інформація, а й чітко прослідковується обов'язкова умова зв'язку криміналістичної характеристики з предметом доказування. Орієнтація слідчого на її виявлення та фіксацію є необхідною умовою для доказування цього виду кримінальних правопорушень. Систематичність домашнього насильства є однією з ознак, що відрізняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України та адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП одне від одного. А тому цей елемент є обов'язковою обставиною, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, відкритому за ознаками вчинення домашнього насильства.

В п. 28 постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» визначено систематичним приниженням людської гідності тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глуmlinня над ним тощо) [38]. Кількісний показник систематичності конкретизовано в п. 10 постанови Пленуму Верховного суду України від 27.02.2004 № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність», в якому систематичними визнано діяння, якщо вони вчиняються не менше трьох разів протягом нетривалого часу [33].

Отже, для правильного встановлення ознаки «систематичності» необхідна наявність двох критеріїв: а) кількісного; б) якісного.

Зміст кількісного критерію систематичності як ознаки домашнього насильства ст. 126-1 КК України передбачає вчинення особою три і більше разів діяння, і ця сукупність містить також попереднє притягнення до адміністративної відповідальності.

Зміст якісного критерію систематичності виявляється у взаємозв'язку, внутрішній єдності, що утворюють певну лінію поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих. Лише за наявності як кількісного, так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство має систематичний характер [42].

В постанові Верховного Суду від 25.02.2021 року у справі № 583/3295/19 суд звернув увагу на наступне: «словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» описує діяння. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного), у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази» [43].

Отже, навіть притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства два рази та вчинення після цього повторного випадку насильства дає підстави для кваліфікації діяння за статтею 126-1 КК України. Однак у цьому випадку головною умовою для відкриття кримінального провадження за статтею 126-1 КК України є той факт, що особу не має бути притягнуто за останній випадок до жодної відповідальності [39].

Під час судового розгляду кримінальних проваджень за фактом домашнього насильства, суд може вимагати надання доказів, щодо наявного протиправного «досвіду» підозрюваного. Так в ухвалі Новоушицького районного суду Хмельницької області по справі № 680/320/20 зазначено: «Суду не було надано відомостей, які доводили б, що потерпіла отримала спеціальний захист, передбачений Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», наприклад, винесення термінового заборонного припису стосовно обвинуваченого, взяття на його на профілактичний облік та проведення з ним профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством, притягнення його до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, тощо. Таким чином суд вважає недоведеним, що потерпіла ОСОБА_2 була жертвою домашнього насильства...» [44].

Для документування системності вчинення домашнього насильства слідчому слід показати, що цьому передувало вчинення двох інших актів такого

насильства, що було зафіксовано в протоколі про адміністративне правопорушення або в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства [8].

Саме в розумінні систематичності проявляється зв'язок способу вчинення кримінального правопорушення із адміністративними правопорушеннями вчиненими підозрюваним раніше. Також знання слідчим правопорушень, вчинених попередньо особою, яка вчинила домашнє насильство, дозволить йому робити висновки про характер злочинця, схильність останнього до конкретних способів вчинення та приховування правопорушення, про обставинку та знаряддя вчинення кримінального правопорушення тощо.

Якщо особа притягалася до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування», або ст. 173 КУпАП «Дрібне хуліганство», або ст. 174 КУпАП «Стрільба з вогнепальної, холодної металевий чи пневматичної зброї, пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії в населених пунктах і в не відведених для цього місцях або з порушенням установленого порядку» тощо, слідчий повинен розуміти, що така особа схильна до вчинення й кримінальних правопорушень із застосуванням фізичної сили або вогнепальної та іншої зброї.

Зазвичай, вчиненню домашнього насильства передують інші прояви протиправної поведінки підозрюваного, що вказує на його особистісні характеристики, навички, форму прояву агресії та відповідно способи вчинення. Саме тому потребує вивчення матеріалів адміністративних правопорушень по фактам, що передували відкриттю кримінального провадження за фактом домашнього насильства.

Так, в першу чергу, потребує з'ясування чи застосовувалися до підозрюваного спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству визначені у розділі V Закону України від 7 грудня 2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству», зокрема у статті 24 [32]: терміновий заборонний припис, обмежувальний припис, чи був взятий на профілактичний облік та проведена з ним профілактична робота; чи направлявся кривдник на проходження програми для кривдників.

Окрім цього необхідним є встановлення інших фактів адміністративних правопорушень таких як: жорстоке поводження з тваринами (ст. 89 КУпАП), дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП), булінг (цькування) учасника освітнього процесу (173-4 КУпАП), розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному

вигляді (ст. 178 КУпАП), доведення неповнолітнього до стану сп'яніння (ст. 180 КУпАП), заняття проституцією (ст. 181-1 КУпАП), несплата аліментів (ст. 183-1 КУпАП), невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КУпАП) тощо.

Також дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громад можуть надати не лише офіційну інформацію про домашнього кривдника, а й орієнтуючу інформацію, що не завжди відображається у матеріалах адміністративного провадження. До такої інформації відносяться:

1. час (період) коли почалися перші прояви насильства відносно одного з членів родини;

2. форма насильницьких дій – психологічна, фізична, сексуальна або економічна;

3. каталізатор насильницьких дій (вживання алкогольних чи наркотичних засобів, нестабільний емоційний стан) та мотиви цих дій: ревності, наклеп сторонніх осіб, бажання отримати матеріальну вигоду, позбутися небажаної опіки над особами похилого віку, неповнолітніми або інвалідами; несприйняття фізичного, психологічного або економічного розвитку (зазвичай покращення) жертви; домінування у сім'ї, підкорити потерпілого та інших членів родини своїй волі, виміщення на потерпілому злості, пов'язаної із власною неповноцінністю, невдачами, розчаруванням, життєвою кризою, демонстрація для інших членів родини свого панівного положення побиттям та катуванням одного з них; демонстрація «правильного» виховання дітей на відміну від методів виховання жертви; намагається відновити стосунки насильницьким шляхом тощо;

4. Характер насильницьких дій – іншими словами спосіб та знаряддя, що використовував правопорушник;

5. Форма приховування чинення насильницьких дій, причому необхідно встановити спосіб приховування як злочинцем так потерпілим;

6. Місця вчинення насильницьких дій.

Враховуючи те, що відповідно до зазначеної вище постанови Верховного Суду від 25.02.2021 року у справі № 583/3295/19, підтвердження попередніх актів домашнього насильства не обов'язково повинне бути закріплено адміністративними документами, виникає потреба у отриманні та процесуальному оформленні, тобто відображенні у протоколі слідчої (розшукової) дії, фактів систематичного чинення насильницьких дій.

З цією метою ефективними будуть наступні дії:

1. Отримання фотографії жертв та місць вчинення попередніх насильницьких дій, із зазначенням дати їх вчинення. Фотографії фіксують подію в унікальний момент часу. Потрібно пам'ятати, що для повного

утворення синців повинно минути до 72 годин. Тому слід з'ясувати наявність у жертви фотографій відразу після факту насильства та через три дні після події.

2. Встановити та опитати свідків, в тому числі дітей родини (за наявності). Доказової ваги матиме інформація, що отримана від більшої кількості свідків. Важко визначити, хто говорить правду, коли допитуються тільки правопорушник і жертва. Свідки можуть вказати, яка сторона є більш правдивою, або надати відсутню інформацію або докази, які підозрювані або жертви можуть приховувати, наприклад, автомобіль, подрапанний ключем розлюченим партнером:

- діти можуть описати інші випадки домашнього насильства і можуть попередити офіцера про докази цих злочинів, можливо, в сміттевому баку на вулиці, або схованки у квартирі/будинку. Дитина може вказати на пошкодженні побутові речі, які використовувалися як знаряддя вчинення насильства, або розбите скло у шафі чи дзеркала;

- сусіди можуть надати інформацію про конкретні погрози, які вони почули, або розповісти офіцеру про партнера, який більше не проживає в будинку, але який сидить в машині через дорогу протягом декількох годин або слідкує за жертвою [47];

- колеги по роботі жертви можуть сприяти з'ясуванню частоти погіршення психо-емоційного стану жертви; наявності у жертви слідів побоїв або ознак їх маскування; наявності спільних із жертвою фото, де видно сліди насильства;

- близькі родичи та друзі, як жертви так і правопорушника, можуть надати інформацію про періодизацію конфлікту, надають уявлення про атмосферу в якій зростала особа, чи мала психофізичний травматичний досвід; надати інформацію про кількість випадків домашнього насильства, про які жертва не повідомляла правоохоронні органи; надати інформацію про способи приховування слідів вчинення домашнього насильства; з'ясувати інші характеристики особи;

- інформація, що отримана з медичних закладів дозволяє встановити як орієнтуючу інформацію про подію (зазвичай в особистих бесідах в наслідок емоційного стану жертва надає правдиву інформацію, однак після заспокоєння її спростує), так і документальне підтвердження про отримані травми, механізм їх отримання, знаряддя вчинення травми, ступінь завданої шкоди здоров'ю.

Для доказування систематичності домашнього насильства необхідно зібрати копії або ж оригінали наступних документів:

- ✓ протоколів про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП;
- ✓ постанов місцевих судів про результати розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП;
- ✓ термінових заборонних приписів стосовно кривдника;
- ✓ обмежувальних приписів стосовно кривдника;
- ✓ протоколів прийняття заяви про кримінальне правопорушення та іншу подію;
- ✓ власноручно написаних заяв особи про притягнення кривдника до юридичної відповідальності за вчинення домашнього насильства;
- ✓ відомостей з ІТС ПНП (журналу ЄО) щодо реєстрації усіх випадків домашнього насильства за зверненням постраждалої особи;
- ✓ рапортів помічників чергового підрозділу поліції про надходження заяви чи повідомлення про вчинення домашнього насильства;
- ✓ вироків та ухвал судів за результатами розгляду кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством;
- ✓ та інші [15, с. 102].

Отже, ознака «систематичність» характеризує суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 126-1 КК України таким чином:

- 1) вчинення діяння три і більше разів;
- 2) тотожність діянь;
- 3) спільний умисел діянь.

Не має значення при цьому, чи притягувалась раніше винна особа до адміністративної відповідальності за статтею 173-2 КУпАП. Тому під час розслідування домашнього насильства необхідно встановити, чи дійсно вчинене діяння мало систематичний характер.

2. Винуватість особи у вчиненні домашнього насильства

2.1. Відомості про особу, яка вчинила домашнє насильство

Відомості про особу, яка підозрюється у вчиненні домашнього насильства, необхідні для виокремлення тих даних, що потрібні для організації найбільш ефективного встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а в подальшому – її викриття.

Вивчення обставин, що характеризують особу підозрюваного, може дати відповідь щодо можливості використання або застосування конкретною особою спеціальних засобів або характеризувати способи

вчинення кримінального правопорушення та надати відповідь на запитання, чи могла ця особа учинити це протиправне діяння. З'ясування винуватості у вчиненні злочину, форми вини та мотиву передбачає встановлення не тільки умислу або необережності, а й факту учинення протиправного діяння конкретною особою, тобто необхідно встановити тотожність особи [17].

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. За загальним правилом, відповідальність за вчинення домашнього насильства настає з шістнадцяти років.

Згідно з чинним кримінальним законодавством, суб'єкт указаного кримінального правопорушення певною мірою спеціальний – це така осудна особа, яка досягла 16-річного віку, яка є одним з подружжя чи колишнього подружжя або іншою особою, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах [11, с. 78].

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя (ст. 3 Закону України від 7 грудня 2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Обов'язковому встановленню підлягають родинні зв'язки між особами. Наявність факту родинних (сімейних) відносин можуть підтвердити наступні документи:

- ✓ свідоцтво про укладення / розірвання шлюбу;
- ✓ рішення суду про розірвання шлюбу;
- ✓ свідоцтво про народження дитини;
- ✓ витяги з Державного реєстру актів цивільного стану громадян

щодо актових записів про народження особи.

Оскільки чоловік та дружина не перебувають у кровній спорідненості, у випадку необхідності, підтвердити їх сімейні зав'язки можливо, звернувшись до суду щодо встановлення факту реєстрації шлюбу чи факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу в залежності від обставин.

Водночас, дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [32].

З метою ідентифікації особи, яка вчинила домашнє насильство, зазначимо перелік ознак, що дадуть змогу її «ідентифікувати» як суб'єкта кримінального правопорушення.

Структуру відомостей про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, складають такі елементи:

- 1) ступінь її суспільної небезпеки;
- 2) індивідуально зумовлені ознаки;
- 3) соціально зумовлені властивості;
- 4) біолого-психологічні риси;
- 5) дані про ставлення до вчиненого нею протиправного діяння і поведінка у процесі провадження.

З'ясуванню підлягають такі відомості, які характеризують особу підозрюваного, а саме:

- прізвище, ім'я, по-батькові, стать, вік, громадянство, сімейний стан, наявність дітей та осіб, які перебувають на утриманні;
- місце роботи, навчання;
- місце проживання (реєстрації);
- участь у бойових діях; наявність державних нагород;
- майновий стан особи, наявність у власності рухомого та нерухомого

- майна, зброї;
- характеристики з місця проживання, навчання, роботи;
- перебування особи на превентивному обліку у територіальному (відокремленому) підрозділі поліції як сімейного насильника;
- наявність (відсутність) судимості;
- притягнення до адміністративної відповідальності;
- стан здоров'я, наявність психічних та небезпечних захворювань, травм голови, алкогольної або наркотичної залежності, перебування на обліку у психоневрологічних або наркологічних диспансерах [15, с. 105–106].

Особи, які чинять домашнє насильство, розрізняються за характером заподіяного насильства та рівнем суспільної небезпечності. Такі особи не завжди перебувають у стані гніву, агресії чи поганому настрої, а тому можуть здаватися доброзичливими, привітними, тобто, цілком нормальними для оточуючих. Більш схильними до проявів насильства та агресії є чоловіки. Саме останні наділені більшими можливостями до опору, ніж жінки, проте вони схильні вступати в ширші контакти, зазвичай короточасні, а відтак їхня поведінка частіше набуває агресивного характеру, і, відповідно, створює обстановку, що сприяє можливості заподіяння ними шкоди під час здійснення опору. Така особливість і визначає співрозмірність жертв чоловічої та жіночої статі. Однак родинні конфлікти та непорозуміння гостріше переживають жінки, які мають підвищений рівень тривожності, є більш емоційними та схильними до безпідставних переживань.

Особам, які вчиняють домашнє насильство, притаманні чотири групи ознак (властивостей, якостей):

- 1) соціально-демографічні;
- 2) кримінально-правові;
- 3) соціально-рольові;
- 4) морально-психологічні.

Соціально-демографічні ознаки.

Стать. Насильство в сім'ї є переважно чоловічим злочином (здебільшого злочинцем є чоловік, хоча трапляються й інші випадки). Так, 92 % таких правопорушень учиняють чоловіки, 8 % – жінки [41, с. 59].

Вік. Пік кримінальної активності осіб, які вчинили злочини, пов'язані з насильством в сім'ї, припадає на дві вікові категорії: 21–29 та 30–39 років. Насильницькі злочини в сім'ї найчастіше вчиняють особи середнього віку з огляду на низку причин: по-перше, саме в цей період люди зазвичай одружуються та народжують дітей; по-друге, фізичний стан у цьому віці не обтяжений певними серйозними хворобами, а отже, члени подружжя

завичай мають добру фізичну форму; по-третє, представники саме такої вікової категорії частіше стикаються зі стресовими ситуаціями (на роботі, у колі друзів, безпосередньо в сім'ї), наслідками яких стають агресивність, конфліктність тощо.

Освітній рівень. Найнижчий рівень освіти мають особи, які вчиняють саме насильницькі та корисливо-насильницькі злочини. Найбільшу кількість актів насильства щодо членів своєї сім'ї вчиняють особи із повною загальною середньою освітою та неповною (базовою) середньою освітою, а також початковою вищою. Дещо менше осіб, схильних до таких суспільно небезпечних виявів, із повною вищою освітою або взагалі без освіти. Статистичні дані засвідчують, що освітній рівень злочинців зазначеної категорії становить: 56 % – середня освіта й нижче, 36 % – середня спеціальна, 3 % – незакінчена вища, 5 % – вища [41, с. 59].

Місце проживання. Переважна більшість осіб, які вчинили злочини, пов'язані з насильством в сім'ї, були мешканцями міст (37 %). Друге місце посідають мешканці сіл, селищ міського типу (31,2 %); третє – представники обласних центрів (20,5 %); четверте – селищ (11,3 %) [1, с. 97].

Кримінально-правові ознаки дають змогу встановити спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер злочинних дій, тривалість та інтенсивність злочинної діяльності, наявність чи відсутність судимості тощо.

Кожен третій із правопорушників цієї категорії раніше вже вчиняв злочини, серед яких домінують злочини корисливої спрямованості, тобто крадіжки (36 %), грабежі (9 %), розбої (4 %), умисне знищення або пошкодження чужого майна (2 %), шахрайство та вимагання (по 1 %) та інші (6 %). На другому місці – судимості за злочини насильницької спрямованості (24 %), зокрема за статеві злочини (6 %) [1, с. 99]. Серед осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми (ст. 173–2 КУпАП), щороку майже кожна п'ята особа продовжує свою протиправну поведінку, повторно вчиняючи такі дії [1, с. 99].

Необхідно відзначити досить високий рівень інтенсивності сімейного насильства серед осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП: щороку майже кожен п'ятий продовжує свою протиправну поведінку й повторно вчиняє такі дії. Злочинний досвід у минулому має третина сімейних кривдників. Однією з причин цього є неефективна практика реагування з боку судових органів, оскільки домінуючим видом

стягнення (93,8%) залишається накладання штрафу, який вдалося стягнути лише в половині випадків [1, с. 97].

Серед осіб, які чинять сексуальне насильство в сім'ї, переважають особи, які вчинили зґвалтування й статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості. На другому місці – насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

До вчинення злочину досліджуваної категорії понад третину засуджених притягали до адміністративної відповідальності за вчинення різних правопорушень. Крім того, 28 % винних раніше мали судимості. На момент учинення злочину більше 70 % злочинців перебували в стані алкогольного сп'яніння [41, с. 69].

Соціально-рольові ознаки, або особистісно-рольові якості, характеризують соціальні позиції особи в різних сферах життєдіяльності (у суспільному житті, родині, на виробництві).

Особам, які мають злочинні установки, притаманне відмежування від позитивно орієнтованих соціальних груп, виконання соціально негативних ролей і функцій, що призводить до неповаги, або свідомого ігнорування правових норм, трудових, сімейних та інших обов'язків. Визначення соціально-рольових позицій особи дає змогу визначити механізм злочинної поведінки. Так, залежно від сімейних ролей злочинцями зазвичай стають: чоловік (20,9 %), дружина (15 %), батько (12,1 %), мати (15,9 %), син (13,3 %), дочка (2,4 %), брат (4 %), сестра (1,8 %), дядько/тітка (1,3 %), племінник/племінниця (0,7 %), дід (1 %), баба (2,5 %), онук (3,1 %), онука (0,5 %), зять (3,9 %), невістка (0,7 %), тесть (0,5 %), свекор і свекруха (по 0,3 %) [1, с. 101].

На момент учинення кримінального правопорушення переважна більшість сімейних кривдників (53,5 %) не працювали і не навчалися, ще 6 % не мали постійної роботи [1, с. 102].

Серед осіб, які вчинили правопорушення, передбачене ст. 17322 Кодексу України про адміністративні правопорушення, майже половина (46 %) – одружені (у такому разі зазвичай ідеться про насильство чоловіка щодо своєї дружини, її близьких родичів); 15 % – розлучені (конфлікт виникає між колишніми чоловіком і дружиною, рідше – колишнім чоловіком і близькими родичами дружини); 37 % – неодружені (насильство зазвичай вчиняє син відносно свого батька (вітчима) або ж матері (мачухи), племінник – стосовно своєї тітки, онук – щодо своєї баби чи діда) [41, с. 62].

Морально-психологічні особливості визначають внутрішній світ людини, яка порушила кримінальний закон (потрібно-мотиваційні й

ціннісно-нормативні властивості, соціально значущі риси характеру, емоційно-вольові якості тощо).

Чинниками протиправної поведінки злочинців зазначеної категорії є: 1) особливості особистості (ригідність, домінування, тривожність, швидке роздратування, низька самооцінка, репресивність, імпульсивність, залежність, низький рівень емпатії та відкритості, стресостійкості, емоційна лабільність, агресивність, замкнутість, підозрлість і проблеми самоідентифікації); 2) негативне ставлення до сім'ї та неадекватні очікування від її представників; 3) низький рівень соціальних навичок (відсутність навичок ведення переговорів, розв'язання проблем мирним шляхом, невміння приймати помірковані рішення, звертатися за допомогою до інших); 4) наявність розладів психологічного здоров'я (виражені психопатологічні відхилення, підвищена нервозність або репресивність, схильність до суїциду); 5) алкоголізм та/або наркоманія як психофармакологічна проблема, що спричиняє афективні порушення психіки (агресивність, гіперсексуальність, роздратованість, порушення координації, знищення самокритики тощо), наслідком яких є втрата контролю над власною поведінкою та незворотній процес деградації особистості; 6) проблеми з фізичним здоров'ям (патологічний перебіг вагітності, перервана вагітність, важкі пологи, інвалідність тощо), що збільшує імовірність насильницьких виявів з огляду на потужний вплив на нервову систему; 7) нерозвиненість батьківських навичок і почуттів найчастіше спостерігається в молодих батьків, у яких труднощі виховання дітей викликають нервозність, репресивність, тривожність, страх, що знижують самооцінку та здатність справлятися з обов'язками батьківства, призводять до нервово-психічних розладів.

За ступенем стійкості агресивно-насильницької спрямованості існують чотири типи злочинців, які вчиняють домашнє насильство:

1. Ситуаційний тип. Такі домашні «кривдники» характеризуються позитивно або нейтрально і, водночас, як такі, що не вмiють стримуватися в конфліктних ситуаціях, неспроможні передбачити наслідки своїх дій. Вони зазвичай схильні до наслідування загальноприйнятих правил соціальної взаємодії. Їм притаманні невміння стримувати себе в конфліктній ситуації, соціальний інфантилізм, відсутність інтелектуальних, емоційних і вольових ресурсів, необхідних для вирішення складної конфліктної ситуації, нездатність прогнозувати наслідки власних вчинків тощо. Кількісний показник представників зазначеного типу становить 30,9 %.

В межах ситуаційного типу виокремлюють три підтипи:

а) раптово-конфліктний (особи зі схильністю дотримуватися загальноприйнятих правил поведінки, здатні враховувати суспільні норми, думку оточення. Такі особи схильні до диференційованої, адаптивної та опосередкованої поведінки, конструктивного розв'язання наявних міжособистісних суперечностей. Джерелом раптово виникаючої гострої конфліктної ситуації зазвичай стає власне потерпілий, який своїми діями проковує насильство, що виявляється в образах, приниженні або застосуванні фізичної сили. Тому власні насильницькі дії він сприймає як суб'єктивно виправдані);

б) афективний підтип (особи, які вчинили насильство в родині, перебуваючи в стані сильного емоційного потрясіння, напруження. Вони зазвичай дотримуються загальноприйнятих норм, правил і мають низький рівень агресивності. Здебільшого злочинним виявам передують конфліктні стосунки з потерпілим. Причому такі особи неодноразово безуспішно робили спроби ненасильницького розв'язання сімейного конфлікту. Ініціатива в загостренні конфлікту найчастіше надходила від потерпілих, що призводило до наростання емоційного напруження, формування під час конфлікту афективно насиченої мети, вираженого звуження свідомості та фіксації останньої на афектогенному об'єкті);

в) накопичувально-афективний (об'єднує осіб, які вчинили насильство в стані надзвичайного емоційного напруження, спровокованого діями потерпілого. Таким особам притаманний високий рівень асоціальності, афективна ригідність, емоційна нестійкість, конформність, схильність до самозвинувачення, напруженість, тривожність, високий контроль емоцій і поведінки, високий інтелект, позитивно спрямовані цінності, схильність прогнозувати наслідки своєї поведінки та інші особливості, що перешкоджають вияву агресивно-насильницьких спонукань у поведінці, а також найнижчий (порівняно з іншими типами) рівень агресивності. Такі особистісні особливості сприяють формуванню в злочинців цього підтипу схильності до тривалого накопичення негативних переживань, фіксування на них, унаслідок чого насильство в сім'ї вчинюється в умовах тривалої психотравмуючої ситуації, викликаной та/або аморальною поведінкою потерпілого).

2. Нестійкий (проміжний) тип. До нього належать особи, які загалом характеризуються негативно. Вони раніше вдавалися до порушення моральних норм, учиняли різні правопорушення, зокрема у сфері сімейних відносин. Правопорушники цієї категорії неналежно виконують вимоги суспільно прийнятих соціальних ролей, але спрямованість на вчинення

насильницьких дій проти особи в них явно не виражена. Їхня насильницька поведінка в сім'ї формується зазвичай під впливом ситуативних імпульсів і спонукань, здебільшого афективно зумовлених, ніж раціонально спланованих. Кількісний показник представників цього типу становить 27,1 %.

3. Стійкий тип. Особам зазначеного типу притаманні чітка та стійка агресивно-насильницька спрямованість, стереотип застосування грубої сили. Їхня злочинна насильницька поведінка в сім'ї впливає зі звичного стилю життя та зумовлена стійкими антигромадськими поглядами, асоціальними установками й орієнтаціями. У сім'ї такі особи зазвичай самі створюють провокаційну ситуацію. Їхній спосіб життя є аморальним та антигромадським. Питома вага злочинців такого типу становить 24,8 %.

4. Злісний тип. Таким особам притаманна чітко виражена агресивно-насильницька спрямованість, яка має злісний характер. Особи безпосередньо створюють конфліктну ситуацію, провокують її. Нерідко вони вчиняють домашнє насильство в умовах відсутності яких-небудь міжособистісних суперечностей. Особистісними рисами таких осіб є егоцентризм, озлобеність, роздратованість, жорстокість, цинізм, нездатність співпереживати та співчувати, антигромадська спрямованість, орієнтація на власні інтереси та потреби, невмотивована ворожість у відносинах з оточенням, деформація морально-етичної сфери, афективна ригідність, злопам'ятність, підвищена емоційна нестійкість, доволі низький рівень самоконтролю, самовиправдання, перекладання відповідальності та вини на людей, що оточують. Серед загальної кількості осіб, засуджених за насильницькі злочини в сім'ї, представники цього типу становлять 17,2 % [31, с. 38–40].

Особа підозрюваного у вчиненні домашнього насильства є важливим елементом предмету доказування, адже без останнього не буде події, і навпаки. Тому, з метою з'ясування механізму злочинної поведінки особи, обов'язковому встановленню підлягають її ознаки як суб'єкта правопорушення (фізична особа, осудність, настання віку кримінальної відповідальності), а також – форма вини, мета та мотив.

Наведені ознаки та типи осіб, які вчиняють домашнє насильство можуть допомогти органам розслідування, навіть не звертаючись за консультацією до відповідних спеціалістів, у загальних рисах сформувати особливості та риси особи, яка вчинила домашнє насильство. Знання цих особливостей суттєво полегшить встановлення такої особи.

Отже, обставинами, що підлягають доказуванню стосовно особи, підозрюваної у вчиненні домашнього насильства, є:

- ✓ дані, що індивідуалізують особу, яка підозрюється у вчиненні домашнього насильства;
- ✓ осудність особи;
- ✓ яке було психічне ставлення особи до вчиненого нею кримінального правопорушення;
- ✓ коли і у зв'язку із чим у неї виник намір на вчинення кримінального правопорушення;
- ✓ які мотиви вчинення кримінального правопорушення;
- ✓ якщо настали особливо тяжкі наслідки, то яка була форма провини злочинця відносно їх настання;
- ✓ чи перебувала особа в момент вчинення протиправного діяння в стані алкогольного або іншого сп'яніння;
- ✓ чи не вчиняла раніше особа насильницьких злочинів, якщо так, то які саме; чи було її засуджено за їх учинення.

2.2. Мотиви і мета вчинення домашнього насильства

Мотив – це усвідомлене спонукання до вчинення особою певних дій, те, чим така особа керується, фактично – першопричина протиправної поведінки.

Мета – результат, якого правопорушник прагне досягти.

Мотив та мета можуть по різному співвідноситись щодо різних категорій кримінальних правопорушень, тому повинні розглядатись та досліджуватись індивідуально щодо кожного з них. Мотив кримінального правопорушення значною мірою характеризує не лише особу злочинця, але й ступінь суспільної небезпеки вчиненого ним діяння.

Процес доказування мотиву та мети у кримінальному провадженні, відкритому за ознаками вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, вимагає встановлення:

- обставин, які з'єднують наслідки вчинення протиправного діяння з результатом дій підозрюваного;
- факту, що особа розуміла та усвідомлювала значення своїх дій, які охоплюються складом домашнього насильства;
- ступеня вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України;
- досягнення підозрюваним віку кримінальної відповідальності на час вчинення кримінального правопорушення;

– психічного стану підозрюваного, за наявності підстав сумніватися в його осудності;

– конкретних фактичних даних, які свідчать про спонукальні, рушійні сили підозрюваного (потреби, інтереси, прагнення та ін.), що викликали у нього бажання і рішучість вчинити протиправне діяння;

– фактичних даних, які б дозволяли зрозуміти та пояснювали причини вчинення особою домашнього насильства.

Вчинення домашнього насильства зачіпає систему потреб та цінностей людини, як першопричину виникнення бажання вчинити злочинну дію. Такий підхід доволі життєздатний щодо домашнього насильства, оскільки в більшості випадків першопричина значно може відрізнитися від поверхневого аналізу мотиву та базуватися на основних потребах людини. Особа хоче отримати певний вид задоволення, але обирає для цього шлях домашнього насильства.

Мотивами вчинення домашнього насильства є:

- 1) ревнощі;
- 2) особисті неприязні відносини;
- 3) користь;
- 4) інші мотиви (труднощі матеріального характеру у зв'язку з народженням позашлюбної дитини; помста; душевне хвилювання, яке супроводжувалось численними образами зі сторони потерпілої тощо).

Для кожного зі способів вчинення домашнього насильства може бути як індивідуальні мотив та мета, так і однакові. Якщо досліджувати судову практику, то у більшості випадків буде зазначено психологічне насильство, де в 30% з них буде примітка фізичного насильства і тільки деколи – економічне насильство. Тобто, попри різні способи досягнення мотив та мета у таких випадках будуть спільними [13].

Дані складові важливі не тільки для правильної кваліфікації кримінального правопорушення, а й для дослідження причин виникнення домашнього насильства в суспільстві та відповідно – шляхів його подолання та попередження.

В свою чергу, криміналістична класифікація мотивів вчинення домашнього насильства, полягає у тому, що мотив має кореляційні зв'язки з такими елементами криміналістичної характеристики як особа злочинця та потерпілого, спосіб вчинення та приховування, слідова картина, систематичність, зв'язок кримінального правопорушення з адміністративними правопорушеннями.

Мотив визначає поведінку ні сам по собі, а лише у співвідношенні з метою, в зв'язку з тими результатами, до досягнення яких прагне особа, яка вчиняє ту чи іншу дію. Таким чином, мотив та мета нерозривно пов'язані з поведінкою суб'єкта злочину.

Саме тому не лише важливим, але й необхідним для розслідування домашнього насильства є доказування мотиву його вчинення. Визначення мотиву, тобто обставин, що є «тригером» для виникнення агресії, дозволяє слідчому визначити тактику отримання вербальної інформації, тактику проведення слідчих (розшукових дій) тощо.

Мотиви вчинення домашнього насильства можуть бути такі:

1. Кримінальні правопорушення вчинені з ворожих мотивів, які проявляються у стані емоційного збудження злочинця. Ворожі мотиви у особи, яка чинить систематичне насильство над членами сім'ї: зняття емоційного напруження внаслідок негараздів на роботі або серед знайомих/друзів; намагання позбутися турбот, пов'язаних із потерпілим внаслідок небажаної опіки над особами похилого віку, неповнолітніми або інвалідами; несприйняття фізичного, психологічного або економічного розвитку (зазвичай покращення такого розвитку) жертви;

2. Домашнє насильство вчинене з мотивів зміцнення свого авторитету у сім'ї: домінування у сім'ї, підкорити потерпілого та інших членів родини своїй волі, виміщення на потерпілому злоби, пов'язаної із власною неповноцінністю, невдачами, життєвою кризою, демонстрація для інших членів родини свого панівного положення побиттям та катуванням одного з них; демонстрація «правильного» виховання дітей на відміну від методів виховання жертви.

3. Мотиви збереження сім'ї: насильник намагається шляхом насилля втримати у сім'ї потерпілого, переважно застосовуючи психологічне та економічне насильство; або покинутий член сім'ї намагається відновити стосунки насильницьким шляхом, окрім інших форм насильства застосовується сімейний кіднепінг.

4. Мотиви ревності: намагання кривдником обмежити коло спілкування жертви, з метою спотворення зовнішнього вигляду нанесення ушкоджень жертві, систематичне примушування до сексуального контакту, контроль активності у соціальних мережах або повна заборона на їх використання. Таким мотивам притаманні всі чотири форми насильства.

5. Корисливі мотиви. Коло таких дій значно широкі і може вчинятися як одноособова так і у співучасті окремих членів родини (сексуальна експлуатація дітей, в тому числі і які є під опікою у сімейній парі,

насильство над особами похилого віку з метою заволодіння квартирою, грошовими виплатами тощо) [23].

Мотиваційну сферу особи, яка підозрюється у вчиненні домашнього насильства, можуть становити: підвищена агресивність як провідна властивість характеру, надмірна психічна напруженість, стан афективного збудження тощо.

Мотив та мета мають кримінально-правове значення у випадках, коли вони безпосередньо вказані в диспозиції кримінально-правової норми або випливають із формулювання норми закону як обов'язкові. Зважаючи на ту обставину, що в ст. 126-1 КК України відсутня на них вказівка, тому мотив та мета вчинення домашнього насильства є факультативними ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Разом з тим встановлення мотиву та мети домашнього насильства є умовою його правильної кваліфікації. Мета тісно пов'язана з мотивом вчинення кримінального правопорушення, вони є взаємообумовленими, але водночас залишаються самостійними категоріями, що характеризують різні аспекти суб'єктивного ставлення винного до суспільно небезпечного діяння. Якщо мотив розкриває зміст посилу особи на вчинення тієї чи іншої дії, то мета визначає напрям її діяльності.

Основна мета застосування фізичного насильства полягає у заподіянні фізичної шкоди потерпілому (розладів здоров'я, втрати працездатності тощо), психологічного – завдання психологічних страждань або емоційної залежності, економічного – погіршення якості життя потерпілого. Крім того, вчинення акту насильства має на меті викликати у жертви почуття страху, пригнічений настрій, а також її деморалізацію, приниження, підкорення волі тому, хто його вчиняє тощо.

Встановлення мотиву і мети вчинення домашнього насильства дозволяє, передусім, відмежувати злочинне діяння від незлочинного, а також сприяє диференціації відповідальності та індивідуалізації покарання.

3. Вид і розмір шкоди, завданої домашнім насильством

Домашнє насильство належить до кримінальних правопорушень з матеріальним складом, тому з'ясування у процесі доказування виду і розміру шкоди, завданої в результаті вчинення цього протиправного діяння, має особливе значення, оскільки дозволяє визначити не лише склад кримінального правопорушення, а й встановити ступінь відповідальності винної особи.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони домашнього насильства виступають суспільно небезпечні наслідки у вигляді фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Їх визначення розкрито у п.1.1.

Так, фізичні страждання можуть характеризуватися відносно неінтенсивними, але тривалими неприємними фізичними відчуттями. Вони можуть бути викликані заламуванням кінцівок, дією термічних або хімічних зовнішніх факторів на тіло людини [19, с. 104].

В низці випадків для підтвердження наявності психологічних страждань органи досудового розслідування призначають психологічні експертизи. Так, визнаючи ОСОБА_2 винною у вчиненні психологічного насильства щодо своєї співмешкankи ОСОБА_1, суд зазначив, що його вина, зокрема, підтверджується показаннями винного, потерпілої, висновком експерта Науково-дослідного інституту судових експертиз, згідно з яким у ОСОБА_1 існують підстави для констатації надлишкових перешкод, які утворилися у її життєдіяльності внаслідок дій ОСОБА_2, які зумовили порушення звичного стереотипу її життєдіяльності, завдали утиску фундаментальним особистим цінностям і потребам підекспертної особи, особистому та фізичному благополуччю, в активній та продуктивній життєдіяльності, впевненості у собі та у майбутньому, у повноцінному спілкуванні зі значним для неї оточенням.

З урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості ОСОБА_1, ситуація, що досліджується за справою, є для потерпілої суттєво психотравмуючою (стресогенною), що безпосередньо викликає психічний дискомфорт, зумовивши тривалі та інтенсивні фізичні й психічні страждання, які існують дотепер. Внаслідок дій ОСОБА_2 у ОСОБА_1 мають місце тривалі, інтенсивні і негативні за своїми виявами психічні (моральні) страждання, зміст яких локалізований у межах дослідженої ситуації [5].

В кримінальному судочинстві ведеться мова про існування фізичної, моральної та майнової шкоди, про що зазначено в ч.1 ст. 55 КПК України. Відповідно до ч.1 ст. 128 КПК України, моральна та майнова шкода буде відшкодовуватись у разі пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні, на пред'явлення якого має право особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано такої шкоди.

Закон України від 7 грудня 2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в статті 30 визначає, що особі, яка має право на

відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих внаслідок домашнього насильства, моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром [32].

Майнова шкода. Майнова шкода у справах щодо домашнього насильства не вважається рідкістю, адже така шкода тісно пов'язана з місцем події кримінального правопорушення та, власне, може бути однією з ознак за якою таке місце можливо буде визначити. Зламани меблі, розтрощений посуд, обірвані фіранки. Всі ці явища можуть бути супутнім виявом агресії під час вчинення домашнього насильства. І, насправді, це доволі поверхневі приклади матеріальної шкоди. Особа, яка вчиняє домашнє насильство, може пошкоджувати, знищувати чи конфісковувати (викрадати) речі особистого вжитку, техніку, гроші та документи, вчиняючи при цьому будь-який вид домашнього насильства: фізичний, психологічний чи економічний [13].

Згідно зі статтею 1166 ЦК України, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (ч.1 ст.1166 ЦК України). Шкода, завдана правомірними діями, відшкодовується у випадках, встановлених ЦК та іншим законом (ч.4 ст.1166 ЦК України) [45].

Моральна та фізична шкода передбаченні у диспозиції статті 126-1 КК України, як наслідки, що виражаються у фізичних або психологічних стражданнях, розладах здоров'я, втраті працездатності, емоційній залежності або погіршенні якості життя потерпілої особи. Отже, моральна шкода полягає у фізичному болі та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної особи.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших

обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості [13].

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.95 р. «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [37], під *моральною шкодою* слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків (п.3 Постанови) [37].

Практично, весь об'єм випадків, визначених як моральна шкода, входить в поняття наслідків, які зазначені в диспозиції статті 126-1 КК України, з чого можна зробити висновок, що компенсація моральної шкоди повинна відслідковуватися в кожній з судових справ.

Однак питання визнання моральної шкоди саме потерпілою особою є надзвичайно проблематичним, загалом, як і визнання матеріальної шкоди. В судовій практиці, навіть попри пряму наявність та очевидність моральної шкоди, сторони укладають угоду про примирення, яке виключає вимогу змінити розмір відшкодування шкоди. Найчастіше, потерпіла сторона, як для прикладу в рішенні №227/3461/21 Добропільського міськрайонного суду Донецької області, ініціює підписання угоди про примирення і на цьому все закінчується, адже вона стверджує, що «... є рідною бабусею обвинуваченого, з яким вона на сьогоднішній день примирилася, про що 10.03.2021 року було укладено угоду про примирення, претензій до обвинуваченого не має, просить затвердити угоду про примирення та призначити обвинуваченому узгоджене покарання...» [4].

Визначення розміру компенсації залежить від багатьох факторів, але передусім встановленню підлягає наявність моральної шкоди, особливо, якщо відсутня фізична шкода. Але, в світлі статті 126-1 КК України наявність наслідків у вигляді моральної та фізичної шкоди передбачена самою ж статтею КК України, тобто шкода є однією з ознак, за якими домашнє насильства кваліфікують як домашнє насильство. Тому передусім до уваги необхідно брати такі фактори, як ступінь впливу таких наслідків на життя

потерпілої сторони та межі їх серйозності, що може репрезентуватись як медичними висновками, так і свідченнями свідків [27].

Моральна/психологічна травма може існувати без фізичної шкоди, а фізична шкода – ні. Так, в рішенні № 614/349/17 Борівського районного суду Харківської області суд зазначає: «Фізичні страждання – це фізичний біль, функціональний розлад організму, зміни в емоційно-вольовій сфері, інші відхилення від звичайного стану здоров'я, які є наслідком дій (бездіяльності), що посягають на немайнові блага або майнові права громадянина.<...>Глибина переживань, викликаних ушкодженням здоров'я, ставиться в залежність від самої особи, тому призначення компенсації моральної шкоди полягає і в тому, аби певною мірою відновити втрату щастя особи і можливості насолоджуватися життям на цей час і в майбутньому» [3].

Таким чином, суди в більшості випадків не розмежовують компенсацію за моральну та фізичну шкоду. Однак, відповідно до ст. 1195 ЦК України, фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, а також відшкодувати додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо.

Відповідно до Правил судово-медичного визначення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом № 6 Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р., тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних [30]. До переліку також входять і душевні хвороби, адже вони впливають на психоемоційний стан особи та відповідно рівень її життя.

На досудовому і судовому слідстві існують особливості щодо доказування моральної шкоди. Тобто, якщо потерпілим від домашнього насильства було заявлено цивільний позов щодо відшкодування моральної шкоди (статті 55, 56, 61 КПК), підлягає доказуванню лише сам факт заподіяння моральної шкоди, тобто наявність її фактичних наслідків – характеру й тяжкості погіршення стану здоров'я, тривалості страждань тощо. Визначення конкретного розміру грошової компенсації за моральну шкоду покладене лише на судові органи, а тому перебуває за межами доказування на досудовому слідстві.

Відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення домашнього насильства можливе шляхом:

- 1) добровільного відшкодування шкоди підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою, на будь-якій стадії кримінального провадження;
- 2) відшкодування шкоди стягнутої судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні;
- 3) відшкодування шкоди за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом (ст. 127 КПК України).

4. Інші обставини

До інших обставин, які, згідно зі ст. 91 КПК України, підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, відносяться обставини, які: а) впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; б) обтяжують чи пом'якшують покарання; в) виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

Найбільш поширеними «обставинами» при вчиненні домашнього насильства є:

- а) вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю;
- б) особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння;
- в) вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини.

Відповідно до ст. 10 Закону України від 16 грудня 1993 р. «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», *особами похилого віку* є чоловіки у віці 60 і жінки у віці 55 років і старші, а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року [35].

Відповідно до ст. 2 Закону України від 21 березня 1991 р. «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», *особою з інвалідністю* є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист [34].

Вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку або особи з інвалідністю віднесене законодавцем до тієї категорії

обтяжуючих покарання обставин, які підлягають обов'язковому урахуванню судом (ч. 2. ст. 67 КК України).

Стан алкогольного сп'яніння – психічний стан людини, який виникає внаслідок вживання алкогольних напоїв (алкогольної інтоксикації), що призводить до фізіологічних, психічних, вегетативних і неврологічних розладів.

Ознаками алкогольного сп'яніння є:

- а) запах алкоголю з порожнини рота;
- б) порушення координації рухів;
- в) порушення мови;
- г) виражене тремтіння пальців рук;
- д) різка зміна забарвлення шкірного покриву обличчя;
- е) поведінка, що не відповідає обстановці [14].

Наркотичне сп'яніння – психічний стан людини, викликаний вживанням наркотичних засобів.

Токсичне сп'яніння – психічний стан людини, викликаний вживанням психотропних та інших одурманюючих речовин (окрім алкогольних напоїв і наркотичних засобів).

Одурманюючі засоби – це сильнодіючі ліки, всілякі токсичні речовини промислового, побутового та іншого призначення (ацетон, бензин, розчинники, лаки, фарби, дихлофос тощо) [26, с. 75].

Ознаками наркотичного чи іншого сп'яніння є:

- а) наявність однієї чи декількох ознак стану алкогольного сп'яніння (крім запаху алкоголю з порожнини рота);
- б) звужені чи дуже розширені зіниці, які не реагують на світло;
- в) сповільненість або навпаки підвищена жвавість чи рухливість ходи, мови;
- г) почервоніння обличчя або неприродна блідість [14].

Отже, стан сп'яніння – це психічний стан особи в момент вчинення злочину, викликаний вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, який загалом не виключає осудності, але характеризується послабленням інтелектуальної і вольової сфери психічної діяльності людини і тому не може бути такою ознакою діяння та особи винного, яка значно підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого і посилює відповідальність цієї особи. Підвищена суспільна небезпека особи винного зумовлена тим, що саме перебування в зазначеному стані часто спонукає до вчинення злочину. В разі цього в багатьох випадках дії такої особи характеризуються імпульсивністю, агресивністю, особливою

жорстокістю, що нерідко призводить до спричинення тяжких наслідків [26, с. 140]. У разі цього необхідно мати на увазі, що оскільки в п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України окремо виділені лише наркотичні засоби, поняття інших одурманюючих засобів є тут більш широким, ніж наприклад, у ст. 322 КК України – крім власне одурманюючих засобів воно охоплює також психотропні речовини та аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин [26, с. 140].

Оцінка зазначеної обставини як такої, яка обтяжує покарання, можлива лише за умови, якщо вживання зазначених у законі засобів:

а) призвело до особливого фізіологічного, а не патологічного стану організму винного, або інакше особа не може бути визнана неосудною;

б) було добровільним, бо насильницьке введення в організм особи таких засобів або і доведення її до стану одурманення шляхом обману не може визнаватися обставиною, яка обтяжує покарання.

Обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні домашнього насильства, можуть бути встановлені за допомогою:

1) проведення окремих слідчих (розшукових) дій – огляду (місця події, речей), допиту свідків, потерпілих, підозрюваних;

2) тимчасового доступу до речей, предметів і документів (як засобу забезпечення кримінального провадження);

3) залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій;

4) залучення експерта;

5) направлення запитів та отримання довідок тощо .

Отже, обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства, складають основу для правильної кримінально-правової оцінки події, і тому виступають неодмінною умовою не лише розслідування розгляданого кримінального правопорушення, а й будь-якого розслідування. Тому, саме правильність визначення і встановлення системи обставин, які підлягають доказуванню, є необхідною чинником недопущення процесуальних помилок під час розслідування.

Отже, з урахуванням вимог ст. 91 КПК України та кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, обставинами, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства, є:

1. *Обставини, пов'язані з подією кримінального правопорушення.* Домашнє насильство – це результат діяння, направлено на вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо іншої особи, якою є один з подружжя чи колишнього подружжя, або перебуває

(перебувала) у сімейних або близьких відносинах з винним. Передусім, з'ясуванню підлягає суспільно небезпечний характер вчиненого діяння (відбулось кримінальне чи адміністративне правопорушення, для чого необхідно довести систематичність домашнього насильства як ознаки, що відрізняє зазначені діяння одне від одного).

Встановлення події домашнього насильства визначає необхідність з'ясування наявності: а) посягання на охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини (суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах; б) вчинення передбаченого кримінальним законом суспільно-небезпечного діяння у формі дії чи бездіяльності (вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства); в) настання шкідливих наслідків (фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи); г) наявність причинного зв'язку між протиправним діянням та шкідливими наслідками, що настали.

Доказування місця та часу вчинення домашнього насильства деталізує спосіб його вчинення, засвідчує його наявність, надає можливість перевірки факту скоєння шляхом встановлення причинно-наслідкового зв'язку вчинених дій з характером і розміром шкідливих наслідків тощо.

Встановлення способу вчинення домашнього насильства як ознаки об'єктивної сторони (фізичне, психологічне та економічне насильство – згідно зі ст. 126-1 КК) має вагоме значення для його розслідування – дозволяє зрозуміти не лише форму та прояв діяння, а також цілі та мотиви вчинків особи, яка підозрюється у його вчиненні.

При вирішенні питання про наявність чи відсутність причинного зв'язку між діянням і шкідливими наслідками, що настали, необхідно виходити з того, що це є об'єктивним, що існує незалежно від свідомості зв'язком, через який дія породжує виникнення наслідку. Цей об'єктивний зв'язок і має бути встановлений. Його відсутність або виключає повністю кримінальну відповідальність за домашнє насильство, або передбачає іншу кваліфікацію діяння.

2. *Обставини, пов'язані з особою підозрюваного* (встановлення обставин щодо винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, з'ясування форми вини, мотивів та мети його вчинення, а також виду та розміру шкоди, завданої домашнім насильством).

Доказування винуватості особи, яка підозрюється у вчиненні домашнього насильства, означає з'ясування під час доведення психічного ставлення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Доказування вини, мотивів та мети вчинення домашнього насильства здійснюється за допомогою оцінки зібраних та перевірених доказів у кримінальному провадженні.

Процес доказування мотиву та мети вчинення домашнього насильства передбачає встановлення: а) причинно-наслідкових зв'язків діяння з результатом дій підозрюваного; б) факту розуміння та усвідомлення особою значення вчинення своїх дій; в) ступеня вини підозрюваного у вчиненні домашнього насильства; г) досягнення підозрюваним віку кримінальної відповідальності на час вчинення домашнього насильства; д) психічного стану підозрюваного (за наявності підстав сумніватися в його осудності); е) фактичних даних щодо факторів і чинників, пов'язаних з бажанням і рішучістю скоїти насильство щодо близької особи, а також могли б пояснити причини його вчинення.

3. *Інші обставини* (обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, обтяжують чи пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, перелік яких визначений в ст. 91 КПК України).

На підставі зібраної під час розслідування кримінального провадження доказової бази слідчий повинен дійти (згідно зі ст. 94 КПК України) внутрішнього переконання про наявність достатності відомостей, що підтверджують чи спростовують подію кримінального правопорушення та винність особи у вчиненні домашнього насильства. Крім того, в його обов'язок входить оцінка доказів, що підтверджують чи спростовують інші обставини предмета доказування. Після чого слідчий на підставі свого внутрішнього переконання та наявних у матеріалах кримінального провадження доказів приймає рішення про передачу матеріалів кримінального провадження прокурору для направлення до суду або про закриття кримінального провадження з різних підстав.

Список використаних джерел

1. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : Макаренко, 2014. 360 с.
2. Ботнарєнко І. А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють домашнє насильство в сім'ї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (103). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/2357/1/7%20%D0%9A%D1%20%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D1%81%D1%96%D0%BC%E2%80%99%D1%97.pdf>.
3. Вирок Борівського районного суду Харківської області від 14.06.2018 р. у справі № 614/349/17. URL: <https://zakononline.com.ua/courtdecisions/show/74714936> (дата звернення: 16.06.2022).
4. Вирок Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 22.02.2022 р. у справі № 227/3461/21. URL: <https://opendatabot.ua/court/103475092-8a90b48ed7f8c015bc963d5e30efeba9> (дата звернення: 16.06.2022).
5. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 04.11.2020 у справі № 233/4004/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92626703>.
6. Головкін Б. М. Соціально-психологічний портрет особи сімейно-побутового злочинця. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. № 1. С. 189–198.
7. Гумін О., Коваль Ю. Обставини, що підлягають доказуванню під час провадження досудового розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України. 2017. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13230/261-268.pdf>.
8. Дроздова О. В., Заріцька К. Г. Особливості доказування систематичності вчинення домашнього насильства за статтею 126-1 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2021. С. 679 – 682. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/171>.
9. Джу́жа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія. Київ : Атіка, 2009. 240 с.
10. Дубович О. В. Про деякі морально-психологічні властивості та риси особи злочинця без визначеного місця проживання. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7253/1/Dubovich_784.pdf.

11. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2019. 288 с.

12. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі. Генеральна прокуратура України: [сайт]. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&_c=fo#.

13. Заєць В. І. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні про домашнє насильство : магістерська робота. К., 2022. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23574/Zaiets_Mahisterska_robota.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

14. Інструкція про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції: наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України 09.11.2015 № 1452/735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text>.

15. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства. Дис. ... на здобуття наук. ступ. доктора філософії. 081 Право. К., 2021. 324 с.

16. Карпенко Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 145.

17. Кастарнов Д. Б. Місце обставин, що характеризують особу обвинуваченого, у системі обставин, які підлягають доказуванню. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 20115. № 2. URL: <file:///C:/Users/My%20Notebook/Downloads/298-%D0%A2%D0%D1%82%D1%82%D1%96-609-1-10-20171002.pdf>.

18. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лащук, С. Романцової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.

19. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник: у 2 т. / А. О. Данилевський, Д. О. Калмиков, М. І. Хавронюк та ін.; за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. Т. 1. 2012. 780 с.

20. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

21. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 т. Т.1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова]. Харків : Право, 2012. 768 с.

22. Комаринська Ю. Б. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством за кримінально-правовою характеристикою. *The XVI International Scientific and Practical Conference «Innovative trends of science and practice, tasks and ways to solve them»*, April 26–29, 2022, Athens, Greece. р. 256–261. DOI : 10.46299/ISG.2022.1.16 . URL: <https://isg-konf.com/innovative-trends-of-science-and-practice-tasks-and-ways-to-solve-them/>.

23. Комаринська Ю. Б. Мотиви вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія*. 2022. № 1 (30). URL: <file:///C:/Users/asus%20720/Downloads/1508-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1221121.pdf> doi: <https://doi.org/10.33270/03223001.94>.

24. Коментар до статті 26. Поняття співучасті. Коментар до Кримінального Кодексу України. Сайт «Юридичні послуги Online». URL: <https://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/026.php>.

25. Коць Є. Спосіб вчинення як обставина, що підлягає доказуванню під час досудового розслідування створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань. *Криміналістика*. 2020. № 3. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/51.pdf>.

26. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-тевид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. К.: А.С.К., 2005. 848 с.

27. Моральна шкода, відшкодування за домашнє насильство. Подільський юридичний центр. URL: <https://www.plc.vn.ua/домашне-насильство> (дата звернення:16.06.2022).

28. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству [Текст] : метод. рек. / [І. А. Ботнаренко, О. В. Максименко, Д. М. Тичина]. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022. 36 с.

29. Особа злочинця. URL: jurfak.univer.kharkov.ua/201213news/.../kriminologia.pdf. – Назва з екрана.

30. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.95 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>.

31. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. Київ : Нац. акад. внутр. справ України. 2005. С. 38–40.

32. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>.

33. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного суду України від 27 лют. 2004 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text>.

34. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

35. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16 грудня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text>.

36. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>.

37. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.95 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>.

38. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного суду України від 07 лютого 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>

39. Систематичність при домашньому насильстві: проблеми практики. URL: <http://jurfem.com.ua/systematychnist-pry-domashnyomu-nasylstvu/> (дата звернення: 12.09.2022).

40. Слухаєнко Ю. М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3 (91). URL: <file:///C:/Users/My%20Notebook/Downloads/1034B0%D1%82%D1%82%D1%96-1822-1-10-20201210.pdf>.

41. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навч.-метод. посіб. У 2 т. Т. 1 / за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : Україна, 2011. 204 с.

42. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323–327.

43. Судове провадження № 3/225/533/2021. Єдиний державний реєстр судових рішень (court.gov.ua). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95853558> (дата звернення: 29.09.2022).

44. Судове провадження № 1-кп/680/29/20. Єдиний державний реєстр судових рішень (court.gov.ua). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90374139> (дата звернення: 12.10.2022).

45. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

46. Шаповал К. А. Деякі особливості тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування вбивств, учинених у зв'язку із застосуванням домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2(93). URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10999/Deiaki%20osoblyvosti_Shapoval_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

47. Nelson EL. Police controlled antecedents which significantly elevate prosecution and conviction rates in domestic violence cases. *Criminology & Criminal Justice*. 2013;13(5):526-551. doi:10.1177/1748895812462594.

Навчальне видання

**БОТНАРЕНКО Ірина Анатоліївна
КОМАРИНСЬКА Юлія Борисівна
ДЖУЖА Олександр Миколайович
ДЯКІН Ярослав Олександрович
ТИЧИНА Дмитро Михайлович**

**ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС
РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

Практичний посібник

Комп'ютерна верстка І. А. Ботнаренко

Підп. до друку 24.03.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 3,14. Наклад 50 прим.

Віддруковано в друкарні ТОВ «7БЦ»
03067, м. Київ, вул. Олекси Тихого, 84
e-mail: 7bc@ukr.net, тел: (044) 592-00-80
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5329 від 11.04.2017